

УДК 347.19

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ВИМОГИ ДО СТВОРЕННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

К. В. КАЦЮБА,

*асистент кафедри цивільного права № 1,
Національний юридичний університет*

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: k.katsyuba@gmail.com

ORCID 0000-0001-5494-0186

Держава існує не для того,
щоб перетворити земне життя в рай,
а для того, щоб перешкодити їй
остаточно перетворитися в пекло.

Микола Бердяєв

Проаналізовані питання, пов'язані зі створенням непідприємницьких товариств в Україні. Запропоновано етапи їх створення й досліджено особливості вимог на кожному з них, що надасть можливість з'ясувати їх правову природу та особливості створення.

Ключові слова: створення непідприємницького товариства; вимоги до створення непідприємницьких товариств; етапи створення непідприємницьких товариств.

Постановка проблеми. Одним із головних конституційних прав громадян у демократичній державі є право на об'єднання, тобто право вільно створювати різні організації, входити до них і виходити з них. Стаття 36 Конституції України [1] проголошує, що громадяни мають право на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод. Однак цього недостатньо для забезпечення існування непідприємницьких товариств (далі – НТ), що об'єднують рівноправних і незалежних громадян України. У сучасних умовах стрімкого реформування цивільного законодавства з'являються все нові й зручні форми громадських об'єднань з метою реалізації своїх прав, діяльність яких спрямована на досягнення соціальних благ. У нашій державі має бути створений ефективний механізм реалізації прав і свобод людини для гарантування діяльності НТ, а головне – невтручання держави у діяльність цих об'єднань, за винятками

обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення країни або захисту прав і свобод інших людей.

Актуальність загальних засад створення НТ полягає у визначенні оптимального механізму реалізації права громадян на свободу об'єднання. Цей механізм повинен бути прозорим і зрозумілим для пересічних учасників цивільних правовідносин з самого початку створення НТ та гарантувати громадянам право на свободу об'єднання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що виникають під час діяльності НТ, є об'єктом дослідження багатьох учених-цивілістів, серед яких слід виділити В. І. Борисову, І. М. Кучеренко, І. В. Спасибо-Фатееву, М. К. Галянтича, І. П. Жигалкіна, В. Ф. Піддубну, В. В. Кочина, О. О. Біляєва, Н. Ю. Філатову та ін., що підкреслює актуальність теми дослідження.

Попри значний інтерес науковців до питань діяльності НТ, наразі залишається багато невирішених проблем, серед яких перелік загальних засад і вимог до створення НТ.

Мета статті – проаналізувати процес створення НТ та виявити вимоги, що пред'являються на різних етапах їх створення.

Виклад основного матеріалу. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), який містить загальні вимоги до створення юридичних осіб приватного права, на жаль, не вказує на особливості створення НТ, віддаючи перевагу спеціальним законам, які регулюють окремі їх види. Саме це зумовлює необхідність вивчення етапів створення НТ в Україні особливостей вимог на кожному з них.

Як закріплено в ст. 80 ЦК України [2], юридична особа приватного права виникає з моменту державної реєстрації. Але цьому процесу мають передувати розробка та прийняття (затвердження) установчих документів, у разі необхідності – отримання певних дозволів, тобто наявними мають бути два або три юридичних факти [3, с. 50].

На думку В. І. Борисової, створення будь-якої юридичної особи

приватного права – це багатостадійний процес, який охоплює як фактичні дії засновників (розробка установчих документів тощо) і держави в особі певних органів (перевірка дій засновників тощо), так і юридичні дії зазначених осіб [4, с. 86]. І. М. Кучеренко відзначає, що цивільно-правові норми регулюють у процесі створення юридичної особи такі процедури: 1) встановлення організаційно-правової форми юридичної особи; 2) визначення порядку укладення установчого договору, розробки і затвердження статуту юридичної особи як установчого документа; 3) формування статутного капіталу (статутного фонду, пайового фонду); 4) визначення органів управління цією юридичною особою, якщо законодавець надає змогу хоча б мінімального вибору; 5) встановлення засновниками (учасниками) мети і предмета діяльності, а також строку, на який створюється ця юридична особа; 6) вибір найменування юридичної особи; 7) деякі інші питання [5, с. 32].

З огляду на особливості правового статусу НТ етапами його створення є: 1) визначення мети діяльності НТ (родової та видової); 2) надання НТ ознак юридичної особи приватного права; 3) відображення волі засновників в установчих документах; 4) реєстрація НТ в порядку, передбаченому для юридичних осіб приватного права з урахуванням особливостей їх окремих видів.

Аналізуючи положення спеціальних законів, які регулюють статус окремих видів НТ, можна виокремити такі загальні засади та вимоги до їх створення. Засновниками НТ визнаються юридичні або дієздатні фізичні особи, які досягли 18 років, ухвалили установчі документи відповідно до порядку та вимог спеціального закону, який передбачає особливості їх правового статусу. Засновниками окремих категорій товариств – молодіжних та дитячих громадських організацій – можуть бути фізичні особи віком від 14 років. Молодіжні громадські організації – це громадські об'єднання фізичних осіб віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів. Дитячі громадські організації – це

громадські об'єднання дітей віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать чинному законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства.

В окремих випадках спеціальним законом може бути передбачена умова щодо кількості засновників. Так, чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути меншою ніж 50 осіб, які, відповідно, можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області.

Засновниками спілок таких товариств є НТ, які можуть не мати фіксованого індивідуального членства. У діяльності НТ можуть брати участь колективні члени. Згідно із законодавством засновниками громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, в тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи. Засновниками громадської спілки не можуть бути політичні партії, а також юридичні особи, щодо яких прийнято рішення щодо їх припинення або які перебувають у процесі припинення.

Кількість засновників громадського об'єднання не може бути меншою, ніж дві особи. Засновниками громадської спілки не можуть бути юридичні особи приватного права, єдиним засновником яких є одна і та сама особа. Крім того, засновником громадської спілки не може бути юридична особа приватного права, якщо засновник (власник істотної участі) цієї юридичної особи внесений до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності, або щодо яких застосовано міжнародні санкції. Під істотною участю в законі розуміється пряме та опосередковане, самостійне або спільно з іншими особами володіння 10 і більше відсотками статутного (складеного) капіталу, або голосів за придбаними акціями (частками) юридичної особи, або незалежно від формального володіння можливість значного впливу на управління чи діяльність юридичної особи.

На першому етапі створення НТ його майбутні засновники повинні визначитися з метою його подальшої діяльності, яка знайде в майбутньому своє відображення у статутних документах. Наділення НТ (громадських, релігійних, благодійних тощо) статусом юридичної особи пояснюється тим, що хоча вони відносяться в науковій літературі до «непрофесійних учасників цивільних відносин», досягнення мети їх створення, а також реалізація права на здійснення підприємницької діяльності неможливі без їх участі у цивільних відносинах як суб'єкта права.

Розглядаючи НТ як суб'єкт права, слід відмітити законодавче обмеження правосуб'єктності НТ певною метою, заради якої воно створювалося, а тому позбавлене права використовувати свою самостійну правоздатність всупереч цієї мети. В цьому випадку йдеться про спеціальну правоздатність НТ. Вимоги щодо спеціальної правоздатності розповсюджуються саме на НТ та установи.

Другим етапом виступає наділення засновниками юридичної особи притаманними саме їй ознаками НТ, які також знайдуть своє відображення у статутних документах. Без дотримання перших двох етапів створення НТ неможна переходити до наступного.

Найвідповідальнішим третім етапом створення НТ виступає відображення волі засновників в установчих документах. Рішення про заснування НТ приймається установчими зборами (конференцією) або загальними зборами.

Назва НТ, яка в подальшому повинна закріплюватися в установчих документах, визначається рішенням установчих зборів (конференції) або загальними зборами НТ. Вона має складатися з двох частин – загальної та індивідуальної. Загальна назва (рух, конгрес, союз, спілка, об'єднання, фонд, фундація, асоціація, товариство тощо) може бути однаковою в різних НТ. Індивідуальна ж назва є обов'язковою і повинна бути суттєво відмінною від індивідуальних назв зареєстрованих в установленому порядку НТ з такою ж загальною назвою. НТ, крім повної, може мати скорочену назву, яка фіксується в установчих та статутних документах (рішення установчого органу, статут,

положення).

НТ, зареєстроване в установленому порядку, має виключне право на використання своєї назви. Використання назви НТ фізичними й юридичними особами, які не належать до цього НТ, для цілей, не пов'язаних з діяльністю цього товариства, забороняється.

НТ не має права використовувати найменування іншого НТ. НТ, інтересам якого завдано шкоду неправомірним використанням його найменування чи символіки, вправі вимагати припинення такого використання та відшкодування спричиненої таким використанням шкоди.

Головним етапом, завершальним для деяких НТ, стає їх державна реєстрація. Згідно з ч. 3 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» встановлено, що юридичні особи, незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, підлягають державній реєстрації [6].

Слід зазначити, що в деяких випадках у спеціальному законі відсутні вимоги до реєстрації певних організацій, коли достатньо тільки заявити про їх створення. На підставі ч. 3 ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [7] прикладом можуть бути релігійні громади, повідомлення про утворення яких державними органами не є обов'язковим. Причому в ст. 14 цього Закону йдеться не про реєстрацію цього НТ, а про реєстрацію його статуту [7].

Крім державної реєстрації самого НТ підлягають державній реєстрації і його об'єднання, що є цілком доречним, тому що вони є юридичними особами.

Так, профспілки, згідно з ч. 1 ст. 8 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», мають право утворювати на добровільних засадах об'єднання (ради, федерації, конфедерації тощо) з метою виконання своїх статутних завдань [8]. Профспілки – засновники об'єднань повинні укласти відповідний договір і затвердити статут (положення)

об'єднання, в якому, зокрема, повинні бути встановлені його права. Статус об'єднань профспілок визначається статусом членів, яких вони об'єднують. Легалізацію (офіційне визнання) профспілок та їх об'єднань, яка є обов'язковою, здійснюють залежно від статусу профспілки або об'єднання Міністерство юстиції України та його відповідні управління шляхом реєстрації. Профспілки та їх об'єднання набувають права юридичної особи з моменту затвердження статуту (положення). Статус юридичної особи набувають також організації профспілки, тобто її організаційні ланки, які діють на підставі її статуту.

Для деяких НТ після їх державної реєстрації встановлено ще й спеціальний порядок офіційного визнання (легалізація), який є обов'язковим і здійснюється шляхом їх реєстрації або повідомлення про заснування. Діяльність громадських об'єднань, які нелегалізовані або примусово розпущені за рішенням суду, є протизаконною. Легалізація громадської організації здійснюється відповідно Міністерством юстиції України, місцевими органами державної виконавчої влади, виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад.

Якщо діяльність місцевої громадської організації поширюється на територію двох і більше адміністративно-територіальних одиниць, її легалізація здійснюється відповідним вищестоящим органом.

Місцевими органами державної виконавчої влади, виконавчим комітетом сільської, селищної, міської ради реєструються в обов'язковому порядку місцеві осередки зареєстрованих всеукраїнських та міжнародних об'єднань громадян, якщо така реєстрація передбачена статутними документами цих об'єднань.

Про легалізацію (офіційне визнання) громадське об'єднання легалізуючий орган повідомляє у засобах масової інформації. Для реєстрації об'єднання громадян його засновники подають заяву. До неї додаються статут (положення), протокол установчого з'їзду (конференції) або загальних зборів, відомості про склад керівництва центральних статутних органів, дані про

місцеві осередки, документи про сплату реєстраційного збору, крім випадків, коли громадська організація звільняється від сплати реєстраційного збору відповідно до законів України. Політичні партії подають також свої програмні документи.

Громадські організації, їх спілки можуть легалізувати своє заснування шляхом письмового повідомлення відповідно Міністерству юстиції України, місцевим органам державної виконавчої влади, органам місцевого самоврядування.

Вельми показовим свідченням невідповідності вітчизняних законодавчих процедур легалізації об'єднань громадян європейським критеріям стало рішення Європейського Суду з прав людини від 3 квітня 2008 р. у справі № 40269/02 «Корецький та інші проти України» [9]. Цим рішенням Суд кваліфікував відмову державних органів України зареєструвати створену заявниками громадську організацію «Громадянський Комітет за збереження дикої (корінної) природи Березняків» (м. Київ) як вчинене державою порушення ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на свободу об'єднань і мирних зборів). Крім того, рішення Суду зобов'язало державу вжити заходів щодо недопущення подібних порушень у майбутньому. Для цього вона мала змінити законодавство та практику. Таким чином, рішення Суду створило прецедент для розгляду аналогічних позовів у європейському судочинстві та стало частиною національного законодавства всіх країн, які підписали Європейську конвенцію з прав людини.

Подібного роду ситуація складалася до прийняття Закону України «Про громадські об'єднання» [10]. Його норми вже максимально наближені до відповідних європейських стандартів та відображають більшість вимог висловлених представниками вітчизняного громадянського суспільства. Так, зняття обмежень щодо захисту інтересів виключно своїх членів дозволить громадським організаціям ефективніше здійснювати екологічну, просвітню діяльність, надання правової допомоги та інші суспільно-корисні види діяльності.

Цим Законом передбачено спрощення державної реєстрації громадських об'єднань; приведення положень з контролю за діяльністю громадських об'єднань до європейських стандартів; спрощення ведення громадською організацією господарської діяльності для реалізації своїх статутних завдань.

Однією з новел Закону став підхід до діяльності громадських організацій без обмежень за територіальною ознакою (тобто без поділу громадських організацій на місцеві, всеукраїнські та міжнародні), що дасть можливість громадським організаціям самим визначати територію своєї діяльності й вільно здійснювати статутну діяльність на всій території України без перереєстрації. Статтею 19 цього Закону передбачається, що громадське об'єднання, зареєстроване в установленому законом порядку, може мати всеукраїнський статус за наявності у нього відокремлених підрозділів у більшості адміністративно-територіальних одиниць, зазначених у ч. 2 ст. 133 Конституції України [1], і якщо таке громадське об'єднання підтвердило такий статус у встановленому цим Законом порядку. Підтвердження всеукраїнського статусу громадського об'єднання та відмова від такого статусу є добровільними.

Законом України «Про громадські об'єднання» встановлюється, що реєстрація громадських об'єднань здійснюється безкоштовно, а плата стягується за внесення змін до статуту, видачу дублікату оригіналу свідоцтва про реєстрацію або статуту громадського об'єднання. Обмежено підстави відмови в реєстрації громадських об'єднань та скорочений термін їх реєстрації до семи робочих днів. Громадські організації та громадські спілки можуть здійснювати діяльність як юридичні особи приватного права, так і без статусу юридичної особи.

Важливе значення для НТ мають пільги в оподаткуванні окремих видів доходів, які становлять основну частку джерел їхнього фінансування (спонсорські кошти, пожертвування фізичних осіб, членські внески тощо).

Так, коли НТ реєструється як юридична особа, воно перебуває на загальній системі оподаткування, таким чином будь-який його дохід буде оподатковуватись податком на прибуток.

На жаль, у різних законодавчих актах наявний різний підхід до розуміння так званої «неприбутковості» (Цивільний, Податковий кодекс та ін.), а також у суспільстві. З одного боку, розуміється, що неприбуткова організація – це організація, яка взагалі не може отримувати прибуток, звідси проблеми із запровадженням підходів, що такі організації можуть продавати свої товари та надавати оплачувані послуги. Проте це не відповідає суті «неприбутковості».

Неприбуткова організація – це така, в якій дохід не спрямовується на вигоду засновника, члена (учасника), посадових осіб (окрім оплати праці та соціальних заходів), а також у разі її ліквідації кошти та майно спрямовуються на діяльність іншої неприбуткової організації чи у дохід держави. Отож, це відмінні від комерційних структур організації чи установи, в яких засновники отримують дохід від діяльності. Це підхід, який відповідає суті «неприбутковості». Натомість у податковому законодавстві існує інший підхід, за якого здебільшого «неприбутковість» відіграє важливу роль у звільненні від оподаткування певних доходів таких юридичних осіб.

Висновки. Вибір тієї чи іншої форми НТ, а також характер його діяльності можуть накладати деякі особливості на загальний порядок проведення процедури його реєстрації. Після отримання документів НТ є офіційно діючим і може розпочинати роботу відповідно до заявленої мети. У зв'язку з цим НТ набуватиме прав та обов'язків, матиме власне майно, відповідатиме за своїми зобов'язаннями. Діяльність НТ, за мовчазною згодою, встановлюється як безстрокова, якщо її строк не обмежений засновниками в установчих документах.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Правове регулювання некомерційних організацій в Україні : монографія / І. В. Спасибо-Фатеева, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін. ; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. – Харків : Право, 2013. – 480 с.
4. Борисова В. До проблем створення юридичних осіб / В. Борисова // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – 2 (29). – С. 79–88.
5. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права :

монографія / І. М. Кучеренко. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.

6. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців [Електронний ресурс] : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.

7. Про свободу совісті та релігійні організації [Електронний ресурс] : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

8. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності [Електронний ресурс] : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

9. Справа «Корецький та інші проти України». Заява № 40269/02. Рішення від 03.04.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_446.

10. Про громадські об'єднання [Електронний ресурс] : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996. [Konstitution of Ukraine of 28.06.1996]. rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].

2. Tsyvil'nyj kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. [Civil code of Ukraine of 16.01.2003 No 435-IV]. rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

3. Spasybo-Fatieieva, I.V. (Eds.). (2013). Pravove rehuliuвання nekomertsijnykh orhanizatsij v Ukraini. [Legal regulation of nonprofit organizations in Ukraine]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

4. Borysova, V. (2002). Do problem stvorennia iurydychnykh osib [The problems of creating legal entities]. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, 2 (29), 79–88 [in Ukrainian].

5. Kucherenko, I.M. (2004). Orhanizatsijno-pravovi formy iurydychnykh osib pryvatnoho prava. [The organizational forms of legal persons of private law]. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrainy [in Ukrainian].

6. Pro derzhavnu reiestratsiiu iurydychnykh osib ta fizychnykh osib-pidpriemtsiv: Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 № 755-IV. [On state registration of legal entities and individual entrepreneurs: the law of Ukraine of 15.05.2003 No 755-IV]. rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15> [in Ukrainian].

7. Pro svobodu sovisti ta relihijni orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 23.04.1991 № 987-XII. [On Freedom of Conscience and Religious Organizations: the law of Ukraine of 23.04.1991 No 987-XII]. rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12> [in Ukrainian].

8. Pro profesijni spilky, ikh prava ta harantii diial'nosti: Zakon Ukrainy vid 15.09.1999 № 1045-XIV. [On trade unions, their rights and guarantees of their activities: the law of Ukraine of 15.09.1999 No 1045-XIV]. rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1045-14> [in Ukrainian].

9. Sprava «Korets'kyj ta inshi proty Ukrainy». Zaiava № 40269/02 Rishennia vid 03.04.2008. [The case "Koretsky against Ukraine" Application No 40269/02. Resolution of 03.04.2008]. rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_446 [in Ukrainian].

10. Pro hromads'ki ob'iednannia: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 № 4572-VI. [On non-profit organization: the law of Ukraine of 22.03.2012 No 4572-VI]. rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> [in Ukrainian].

Кацюба К. В. Общие принципы и требования к созданию непредпринимательских товариществ

Проанализированы вопросы, связанные с созданием непредпринимательских

товариществ в Украине, предложены этапы их создания и исследованы особенности требований к каждому из них. Это позволяет определить правовую природу непредпринимательских товариществ и особенности их создания.

Ключевые слова: создание непредпринимательского товарищества; требования к созданию непредпринимательских товариществ; этапы создания непредпринимательских товариществ.

Katsyuba K. General principles and requirements for the establishment of non-profit organizations.

Issues related to the establishment of non-profit organizations in Ukraine are analyzed. Steps of establishing a non-profit organization are proposed and particular requirements for each of them are investigated. This will provide an opportunity to define the legal nature of the non-profit organizations and especially of their establishment.

Key words: establishment of non-profit organizations; requirements for the establishment of non-profit organizations; stages of establishing non-profit organizations.

Надійшла до редколегії 28.10.2016 р.

